

ЩОДО ІЄРАРХІЇ ЦІННОСТЕЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Орбець К. М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Право загалом та кримінальне право зокрема як феномени культури акумулюють у своєму складі досить широку підсистему цінностей, утвердження й охорона яких, у свою чергу, визначають цінність права як такого. У науці запропоновано численні підстави класифікації цінностей, низка яких є досить дискусійними, причому в межах одного й того самого розподілу значущість різних видів може суттєво варіюватися.

При дослідженні таких складних багаторівневих систем, якими є явища культури, виникає потреба у розкритті їх структурної організації, побудови за принципом ієрархії, що полягає в упорядкуванні взаємодії між рівнями як руху від вищого до нижчого [3, с. 237]. Відносини ієрархії між цінностями не є раз і назавжди визначеними, вони динамічно розвиваються в часі і змінюються у просторі залежно від історичної епохи або типу культури [2, с. 337].

Найпоширенішою класифікацією цінностей є їх розподіл на духовні та матеріальні. У працях з філософії поняття «духовні цінності» визначають як «форми нормативної сторони явищ суспільної свідомості», «цінності, що задовольняють духовні потреби», зауважуючи про те, що вони є внутрішніми, самодостатніми. Тоді як матеріальні цінності задовольняють матеріальні потреби, є переважно інструментальними, зовнішніми, тобто виступають засобом для утвердження інших цінностей [3, с. 708]. У аксіосфері кримінального права до духовних цінностей потрібно віднести власне правові цінності як один з елементів суспільного регулювання (наприклад, справедливість, рівність, свобода і відповідальність тощо), на яких право базується, та ті цінності у різних сферах суспільних відносин, які охороняються завдяки кримінальному праву (наприклад, життя, здоров'я, громадський порядок, довкілля тощо); до матеріальних (ідеться про створені людською працею предметні цінності) – результати правотворчої діяльності, насамперед, створений з використанням прийомів законодавчої техніки і виражений у текстуальній формі нормативно-правовий акт. Не заперечуючи безумовної переваги духовних цінностей, вважаємо за доцільне запропонувати співвідносити духовні та предметні цінності як такі, що визначають відповідно зміст та форму кримінального права. Кримінальному праву України та інших держав, що мають правову систему романо-германського типу, властива ознака формальної визначеності, його норми закріплюються в нормативно-правових актах (в Україні – у Кримінальному кодексі), тож воно не здатне існувати поза цією своєю формою. А недосконалість форми може безпосередньо обумовлювати неналежне вираження змісту, у зв'язку з чим не вдається повною мірою реалізувати цінності духовні, незважаючи на волю законодавця.

З урахуванням викладеного вище, ґрунтовних досліджень у сфері кримінального права потребують відносини ієрархії окремо духовних цінностей та

окремо – цінностей матеріальних (предметних). Однак навіть серед цінностей одного виду іноді важко побудувати чітку ієрархію, наприклад, порівнюючи громадську безпеку і довкілля, які забезпечують необхідні умови існування людства. Тому вчені зауважують, що існує конкуренція між цінностями, внаслідок якої ті чи інші цінності на певному етапі стають домінуючими [1, с. 38].

У той же час принцип ієрархії цілком можна застосовувати при розгляді іншого важливого розподілу цінностей на загальнолюдські, національні, групові та індивідуальні. Значущість цього розподілу у межах аксіологічного підходу до кримінального права обумовлюється тим, що від специфіки співвідношення та взаємодії зазначених видів цінностей залежить соціальна ефективність кримінального права, яке повинно виступати тим соціальним регулятором, що покликаний упорядковувати та забезпечувати (охороняти) найбільш цінні для існування й розвитку суспільства відносини, а не бути інструментом примусового «насаджування» цінностей окремих соціальних груп (політичних партій, бізнес-еліти тощо).

Що стосується духовних цінностей, які повинно охоплювати кримінальне право сучасних цивілізованих країн, то вони утворюють ієрархічну структуру: цінності загальнолюдські – національні – групові. Індивідуальні цінності особи, на наш погляд, не можна виокремлювати в блок або протиставляти іншим, вони тією чи іншою мірою «пронизують» кожен з зазначених ланок, проте самостійного значення не мають. Та й інші види цінностей досить часто можуть збігатися, «виростати» з «нижчої» ланки у «вищу».

Безумовний пріоритет загальнолюдських цінностей цілком виправданий, адже це ті загальновизнані духовні цінності, які являють собою спільний здобуток національних культур і дедалі ширше забезпечуються правовими засобами, формально закріплюються у тексті правових актів. Зокрема, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року та низка інших міжнародно-правових документів юридично визнали такі загальнолюдські цінності, як життя людини, гідність, свободу, справедливість, загальний мир, особисту недоторканність, рівність перед законом, власність тощо. В Основному Законі України віднайшло своє офіційне відображення положення про те, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ч. 1 ст. 3 Конституції України). Це положення свідчить про збіг значної частини національних цінностей з загальнолюдськими. Пріоритет загальнолюдських цінностей певною мірою закріплено і в чинному КК України, де зазначено, що «...Кримінальний кодекс України ґрунтується на ... загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права» (ч. 1 ст. 3); «Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України» (ч. 5 ст. 3).

Національні цінності посідають друге місце за своєю значущістю, однак тут під національними цінностями розуміються лише ті, що ще не стали загальнолюдськими і пов'язані насамперед з задоволенням потреб конкретного суспільства на певному етапі його історичного розвитку (обороздатність держави, повага до певних історичних подій, державних символів тощо).

Групові духовні цінності можуть охоплюватися кримінальним правом у до- сить обмеженому обсязі, до того ж, переважно тоді, коли вони «перероста- ють» у загальнолюдські або національні (наприклад, свобода діяльності жур- налістів, правоохоронна діяльність тощо).

Досягнення матеріальної культури у сфері кримінального права досить важко структурувати за ієрархією. Якщо вести мову про законодавчу техніку, то вона, як правило, відбиває сучасний стан національної культури, а також здобутки в окремих сферах суспільної життєдіяльності залежно від того, на які саме суспі- льні відносини посягає той чи інший злочин. Як приклад можна навести істори- чно вироблену законодавчу термінологію. Так, терміни «вбивство», «розбій» тощо для позначення відповідних злочинів вживалися у вітчизняному законо- давстві починаючи з ранніх етапів існування Київської Русі. Упродовж останніх десятиліть з'явилася потреба у протидії новим формам антицінності – екологіч- ним, комп'ютерним злочинам, злочинам у сфері медичного обслуговування то- що, а це вимагало запозичення термінів інших наук, завдяки чому окремі здобу- тки соціальних груп (наприклад, медиків, екологів, ІТ-спеціалістів), які, власне, і можна вважати груповими матеріальними цінностями, стали набувати значення предметних цінностей у кримінальному праві.

Глобалізаційні процеси у світі все більше розширюють можливості для поді- бного запозичення за рахунок прийомів законодавчої техніки міжнародних до- кументів, а з іншого боку – гостро ставлять проблему визначення оптимального співвідношення між загальнолюдськими (міжнародними), національними та груповими здобутками матеріальної правової культури. Вважаємо, що проблему можна розв'язати таким чином: щодо суспільно небезпечних діянь, які у державі традиційно визнаються злочинами, найдоцільніше зберегти законодавчу термі- нологію, що історично сформувалася для їх позначення; щодо суспільно небез- печних діянь, криміналізація яких пов'язана з розвитком міжнародних відносин або з новими зовнішніми зобов'язаннями держави, – рекомендується ураховува- ти міжнародні здобутки; щодо діянь, які посягають на відносини, детально вре- гульовані іншими галузями, – спиратися на групові цінності.

При класифікації цінностей на абсолютні та відносні для потреб криміна- льного права так само доцільніше досліджувати не ієрархію, а їх пропорційне співвідношення: найважливіші абсолютні цінності мають охоронятися пов- ною мірою, відносні ж – лише настільки, наскільки це відповідає нагальним потребам існування й розвитку соціуму.

Таким чином, «піраміда» цінностей здебільшого формується всередині од- ного й того самого їх виду. Щодо різних видів буде більш правильним стави- ти питання про їх співвідношення та взаємодію у кримінальному праві, яке має не лише теоретичне, а й практичне значення. Через те спільним завдан- ням науковців, правозастосовних органів та законодавця, спрямованим на вдосконалення кримінального права, є вироблення «формули оптимальних пропорцій» при утвердженні та охороні цінностей, а також при виявленні іс- тинної сутності злочину як антицінності.

Література:

1. Гришук В. К. Соціальна цінність закону про кримінальну відповідальність / В. К. Гришук // Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2016 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2016. – С. 38-43.
2. Причепій Є. М. Філософія : підручник. – 3-тє вид., стер. / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – К. : Академвидав, 2009. – 592 с.
3. Філософський енциклопедичний словник / редкол.: В. І. Шинкарук (голов. ред.) та ін. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.

ОХОРОНА МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВОЇ СУСПІЛЬНОГО ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Скітейкін М. Ю.

*адвокат, Київська міська кваліфікаційна колегія адвокатів,
здобувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Сучасне українське суспільство, як про це зазначають фахівці з різних галузей, знаходиться в стані комплексної кризи. І якщо про соціально-економічні негаразди, політичну нестабільність та зовнішньополітичні проблеми України говориться довго і часто, то про кризу духовності, про проблеми в світлі культурної, моральної кризи в українському суспільстві говориться набагато рідше як на побутовому, так і на більш професійному рівні. Фактично моральна криза може виявлятися в різноманітних за змістом та рівнем небезпеки діях і вчинках осіб.

Одним з найбільш суспільно небезпечних видів таких діянь є злочини проти моральності в сфері культури (ст. ст. 297-300 КК України). Вони становлять серйозну суспільну небезпечність, адже вони є підґрунтям для зростання рівня моральної і духовної кризи в українському суспільстві і часто наносять серйозну фізичну, моральну і матеріальну шкоду інтересам суспільства і держави, а також окремим громадянам і юридичним особам.

Девальвація моральних цінностей як складової культурного порядку негативно впливає на осіб усіх вікових категорій, особливо це стосується осіб, що ще не сформувались як члени суспільства – неповнолітніх і молодь. Саме така категорія громадян найбільш активно здійснює рецепцію негативних соціальних орієнтирів, найбільш охоче піддається руйнівному впливу пропаганди жорстокості, насильства, розпусти та порнографії, наслідком якого є невідворотне збільшення кількості злочинів, в тому числі і злочинів проти моральності.